

O poetice mystična tradičně i inovativně: móda – moderna – postmoderna

Poetyka mistyčnoho. Kolektyvna monohrafija. Ed.: O. Červins'kaja. Černivec'kyj nac. universitet, Černivci 2011.

Černovická rusistka Ol'ga (Ol'ha) Červins'kaja, dobře známá českým slavistům a rusistům již dlouhá léta, zorganizovala sborník (a sama do něho přispěla), jenž má ráz týmové monografie, na téma mystično jako estetická či poetologická kategorie. Jak to tak bývá, jde o celek rozporný: Na jedné straně je to výraz módního směřování ke všemu tajemnému, trochu východoslovanský – a jistě i jiný – odezdikezdismus: od socialistického realismu se stejnou úporností k hranám mystiky s tím, že tyto prameny byly tu kdysi vykořeňovány, ale jak se ukazuje, ne zcela úspěšně. Ukazuje se tedy, že téma mystična může mít v jistém kontextu i ideologickou funkci. Na druhé straně jde o seriózní zájem metodologický, teoretický a ovšem také materiálový. Editorka shromáždila příspěvky řady badatelů, odstíněné nejen odborným zájmem, ale především generačně a metodologicky. Mezi nimi je i známý doněcký Alexandr Korabljov, jenž na těchto kategoriích založil i svou „novou filologii“, o níž jsme psali jinde (viz níže¹).

Klíčovou otázkou, kterou řeší editorka ve svém v podstatě rusistickém příspěvku *Ris-kantní kontury a paradoxy mystična*, je mystično jako kategorie poetiky, tedy to, co může literární věda zkoumat na této kategorii, jak s ní zacházet, jak ji objevovat a jakou má tato kategorie, jež se víceaspektově tematizuje, v literárním artefaktu funkci. Červins'kaja ukazuje, že mystično není spojeno jen s konkrétním literárním směrem nebo estetickou doktrínou, že proniká literaturou skrz naskrz: dokládá to již ukázkami z *Evžena Oněgina*, uvádí V. Odojevského, odkazuje pochopitelně k Dostojevskému, dochází k Achmatovové a zcela funkčně a střizlivě spojuje výskyt mystična, tedy tajemného doteku cizích, transcendentních světů, s žánrovou skladbou literatury, stejně jako se soustavou tropů, zejména se symbolem.

Ještě exaktněji postupuje Roman Mních, jenž své reflexe shrnuje do pěti bodů. V prvním syntetizuje etymologii slova „mystika“ (zakrývání očí, úst a uší v kontaktu s Absolutnem), což s sebou nese její racionální a verbální neuchopitelnost. V druhém bodě ukazuje, že mystično odkazuje především k ideově symbolickému smyslu. V tomto bodě ukazuje ke kulturotvornému významu mystična (historické události a jejich mystický aspekt, literatura stříbrného věku apod., střet s náboženskou filozofií). Ve čtvrtém bodě ukazuje na adaptibilitu mystična v poměrech 21. století a na potřeby její interpretace, v pátém bodě odkazuje k známé koncepci D. Čyževského o třech sférah mystických symbolů: jako příklady pak uvádí Lesju Ukrajinku (1871–1913) a Jurije Lypu (1900–1944), kde jde o hřbitovní motivy a transcendentno, přičemž Mních cituje Jakova Golo-sovkera, který rozlišuje náboženské (jdoucí zeshora) a mystické (jdoucí zezdola). Ihor

¹ POSPÍŠIL, I.: Znovu k problému diachronní hloubky literárního textu. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach III. Red.: Oľga Orgoňová. Filozofická fakulta Univerzita Komenského, Katedra slovenského jazyka, Studia Academia Slovaca, Bratislava 2011, s. 11–19. Viz také in: POSPÍŠIL, I.: Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie (elementy, materiály, úvahy, pojetí, texty). Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Trnava 2010. 275 s., kapitola C. Filologie a literární věda.

Nabytovyč se ve své studii zabývá biblickým globalizmem (myslet globálně, jednat lokálně, globální význam lokalismů nebo lokální význam globalismů) v krásné literatuře a intertextualitou: jejich svár umožňuje, jak autor uvádí, hledat v textech krásné literatury ozvuky bible a naopak v biblických textech stopy možných přesahů, jež rezonují po staletí v beletrii.

Nelze vynechat ani nejfrekventovanější tropy, zejména symbol: tím se zabývají Horjana Lanovik a Marjana Lanovik ve společné stati *Symbol v poetice mystična*. Má to být stať pohříchu teoretická a metodologická, ale je to spíše souhrn koncepcí z načtených studií, které vešly do světového mainstreamu, přičemž je řada pojetí symbolu ponechána stranou.

Mystično v konkrétních literárních projekcích je předmětem druhého oddílu sborníku, počínaje studií Borise Šalaginova Německý romantismus a mystično. Zde jsme ovšem u samotných zdrojů této estetické a poetologické kategorie. I když autor zdaleka neuvádí ani zlomek sekundární literatury a často píše o již napsaném, přesto mu nelze upřít jistou originalitu, zejména v hledání antických pramenů mystična, třeba u Novalise, Kleista a jiných, nejen v rané romantice, ale i později v průběhu 19. století. Škoda, že autor nezná knihu B. Horyny.² Zajímavá je krátká úvaha Koitiho Itokawy o japonské mystice a jeho vciťovací věty o mystice Bukoviny. Petro Rychlo zkoumá motivy hebrejské kabalistiky v sbírce *Růže pro nikoho* černovického rodáka židovského původu Paula Célana (Celana, pův. jm. Paul Antschel, rum. Ancel – odtud přesmyčkou jeho pseudonym, nar. 1920 vlastně v Rumunsku, k němuž Bukovina tehdy náležela, rum. podoba města je Cernaŭți, rodiče zahynuli v koncentračním táboře, jemu se podařilo dostat se k Rudé armádě, po roce 1945 do 1947 žil v Bukurešti, potom až své smrti přednášel němčinu na École Normale Supérieure v Paříži, psal především německy, i když náležel také ke kontextu rumunskému a francouzskému, 1970 spáchal sebevraždu skokem do Seiny). Mimo jiné zde skrze kabalistickou tradici ukazuje na aluzivní vztahy k Osipu Mandelštamovi. Světлана Macenka s narážkou na Musilův román analyzuje projekci Mony Lisy jako „ženy bez vlastností“ coby projekci mystična v novele Georga Heyma *Zloděj* (Der Dieb, 1913). Natalija Vysoc'kaja se dívá na mystično technologicky jako na tvárný postup (prijom) u B. Akunina/Čchartišvili v *Hřbitovních historkách* (Кладбищенские истории, 2004) a A. Niffeneggerové (*Její hrůzná symetrie*, Her Fearful Symmetry, 2009). Sleduje zde mimo jiné vztah mezi mystičnem a racionalitou západní civilizace a na její často paradoxní prolétání. Zajímavé je pozorování Aljony Matijčak ohledně mystiky a mystifikace coby kontrapunktu v románech Iris Murdochové, v Rusku a předtím v SSSR velmi populární (snad proto, že navazuje na tradice romanticko-realistické estetiky v anglické literatuře 19. století). Zajímavý transgresivní most mezi Dostojevským a Georgesem Bernanosem (1888–1948) vytváří Roman Dzik, reklamu jako útvar na hraně estetického předmětu prezentuje Alla Sažinová ve stati o módu mystična.

V zajímavé příloze A. Korabljov shrnuje své pojetí mystiky, již několikrát vyjádřil, v poslední době v rámci projektu Ruské akademie věd *Evoluce žánrů ruské literatury 17.–*

² Viz naši recenzi Horynovy knihy *Dějiny rané německé romantiky a jejich významy* (HORYNA B.: *Dějiny rané romantiky*. Fichte, Schlegel, Novalis. Vyšehrad, Praha 2005). *Slavica Litteraria*, X 9, 2006, s. 294–296.

20. století vyšel jeho soubor studií *Hranice filologie* (Predely filologii, 2008).³ Je autorem knih *Мастер. Астральный роман* (1996–1997, Mistr. Astrální román), *Темные воды «Тихого Дона»* (*Temné vody Tichého Donu*), pojednání o tzv. Doněcké škole *Донецкая филологическая школа* (1997, 1999, 2000, 2006, 2007), monografie *Поэтика словесного творчества* (2001, Poetika literárního umění) a přehledů *Ars poetica A. C. Пушкина* (2007) a *Поэты и поэзия Бронзового века* (2007, Básníci a poezie Bronzového věku).

Korabljov to hned v úvodní stati vyjadřuje tím, že filologie není jen věda, ale také láska. Již slovo filologie je důležité: Korabljov a jemu blízcí se vracejí k pojetí filologické celistvosti, ale ovšem u vědomí její diferencovanosti, k níž postupně docházelo během 150 let vývoje. Korabljov preferuje ontologické pojetí artefaktu, tedy to, co se v Rusku utvářelo z autochtónních i allochtónních kořenů souvisejících s fenomenologií vlastně od 10.–20. let minulého věku. Korabljov sem vkomponoval problémy tajemství a vědy o něm (тайноведение) a spoluúčasti badatele na díle (соучастие). Předmětem filologie by měla být i víra, tajemství, hádanka nebo záhada. Záhada anebo tajemství posunuje do kategorie poetiky; s tím lze souhlasit, pokud poetiku nepřestaneme chápat jako nauku o tvaru literárního artefaktu, tedy budeme zkoumat v podstatě to, co už říkali ruští formalisté, tj. působení tématu na tvar nebo tvarování tématu: jinak se ocitáme ve sféře vcitování, neurčité metafyziky, z níž by bylo třeba utvořit samostatnou vědu, jinak zůstaneme ve sféře dojmové esejistiky. Toho se obával jak M. Bachtin, tak zejména největší český estetický fenomenolog posledních desetiletí Z. Mathauser, jenž to přímo vyjadřoval generačním odporem k psychologii artefaktu.⁴

Je zřejmé, že Korabljovova koncepce, v níž pokračuje v pojednání *О религиозности и научности филологического знания* (O náboženskosti a vědeckosti filologického vědění), vychází z tradic ruského myšlení o literatuře v podstatě stříbrného věku, které inklinovalo k filozofičnosti náboženského směru a integrovalo se do studií o literatuře metafyzické struktury. V podstatě se opírá o přesvědčení, že náboženská nepodporuje tzv. vědeckost, jak se uvádí mj. ve statích S. Bočarova (pamatujeme si však i jiné statě tohoto teoretika), V. Nepomnjaščeho a T. Kasatkinové (také její estetické koncepce se vyvíjely): mluví pak o tzv. religiózní (náboženské) filologii. Představa vychází z obecného přesvědčení, které sdílím, že věda není jednou provždy vytvořený koncept, ale koncept, jenž musí počítat se sférou dosud nepoznaného, tj. tajemného, s oblastí víry a iracionality v tradičním

³ КОРАБЛЕВ, А. А.: Пределы филологии. Министерство образования и науки Украины, Донецкий национальный университет, Российская Академия Наук, Сибирское отделение, Институт филологии, Издательство СО РАН, Новосибирск 2008.

⁴ Viz naše recenze a pojednání Hĺbka a vzopätie. Z. Mathauser: Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu. Slovenské pohľady 1990, č. 6, s. 96–103; Nové práce Zdeňka Mathausera (MATHAUSER, Z.: Estetické alternativy. Jazyk vědy a jazyk poezie. GRYP, Praha 1994; MATHAUSER, Z.: Mezi filosofií a poezií. FILOSOFIA, Praha 1995). Opera Slavica 1995, č. 3 (roč. V.), s. 58–59. Dále mimo jiné: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo POSPÍŠIL, Jan ZOUHAR. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008. Viz též POSPÍŠIL, I.: Zdroje vidění Zdeňka Mathausera. In: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo POSPÍŠIL, Jan ZOUHAR. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008, s. 131–141.

slova smyslu: i pojetí racionálna se totiž vyvíjí. Přesto tu však jsou určité hranice, které – paradoxně – člověk cítí, nebo v něž věří (definice kruhem), jinak by se nemluvílo – při vši konvenčnosti – o racionalitě a iracionalitě. Na druhé straně je kategorie poznání přece jen širší a zná i jiné prostředky a postupy, které se tradičně a úzce chápaně racionalitě vymykají. Korabljov tu sumarizuje dosavadní koncepce, které se utvářely od sklonku 80. let minulého století (Doněck, Kemerovo), kde se již vážně hovořilo o možných transformacích filologie a razily se pojmy, překračující tradiční koncepty (литературоведение, критика филологического разума, художественность литературоведения, эстетика истории, историческая эстетика). Jindy (1994) V. V. Fjodorov formuje potřebnou tezi o výjimečnosti filologie jako vnitřní formě biologie – zde se vrací stará mechanická formule F. Brunetiéra v oblasti ještě tehdy oficiálně nevytvořené genologie. Podle Korabljova musí být filologie adekvátní podstatě „slova“: vůbec „slovo“ v širším významu než u A. Potebni zůstává i v jeho náboženském smyslu jako demiurgické logos podstatou ruského myšlení o jazyku, literatuře, filologii. Dokonce to formuluje tak, že „vědeckost je jen jednou z částí filologie spolu s uměleckostí a náboženskostí a všechny se mohou projevit v různém stupni a s různou dominantou.“⁵

Jádrum Korabljovovy výpovědi je to, že zatímco význam filologie pro společenské mocenské elity paradoxně upadá, význam jejího předmětu, tedy jazyka a textů stoupá: filologie se tedy stává klíčem ke všemu, a přesto se jí opovrhne. Ještě radikálněji to vidí ve statí *Кожаный путь* (Kožená cesta) s odvoláním na Puškinův epigraf v Kapitánské dcerce *Береги платье снову, а честь смолоду* (Chraň šaty, dokud jsou nové, a čest od mládí) jako protiklad vnějšího (šaty) a vnitřního (čest) – stejně jako slavná epizoda z thóry, kdy Hospodin odívá Adama a Evu. Autor vidí „koženou cestu“ spíše jako dětské stadium poznání slova a literatury – to se musí vrátit k původní tělesnosti. Zatímco za poslední etapou rozložení a destrukce bádání o literatuře pokládá dekonstrukci, novou etapou je smrt „kožené cesty“ a přímý dotek slova a literárního artefaktu – k tomu jistě vedou i náboženskost, tajemství a koneckonců i estetika smrti. Mystično je u něho tedy součástí celkového konceptu a v přítomné studii se vrací k třem sférám tajemného: transcendentnímu, imanentnímu a vymezenému.

Při veškerém kladném hodnocení tohoto sborníku, jenž v Evropě a ve světě není ovšem ničím zcela novým, mi tu chybí přece jen větší ucelenost a jakási červená nit, jež by při vši heterogenitě koncepcí a materiálu zcelovala celý sborník. Navíc – když jde o ukrajinskou produkci – bych očekával (kromě obecných poloh) větší soustředění právě na ukrajinskou literaturu, nikoli jen na ruskou, anglosaskou nebo německou: v tom je světlou výjimkou zvláště studie o Célanovi, i když jde o autora s Ukrajinou spjatého jen vnějškově, topograficky. Nicméně pohyb ukrajinské literární vědy je tu doložen průkazně.

Ivo Pospíšil

⁵ КОРАБЛІЕВ, s. 39.